

POVIJESNA FUNKCIONALNOST LENJINOVE MISLI
(riječ u raspravi)

Odlučio sam se i protiv svoje ranije odluke na ovu skromnu i improviziranu intervenciju, razmišljajući o činjenici kako još uvijek nismo na našem simpoziju stigli do njegove kritičke točke, to jest do definiranja prisutnosti Lenjinove misli, danas, u našem životu. Ne mislim, naravno, na opća mjesta socijalizma; ona su u našu današnjicu u izvjesnom smislu već ugrađena. Radi se o njihovu stvaralačkom transcendiranju, dakle o marksističkoj problematizaciji stvarnosti.

Nama se, danas i ovdje, radi, u biti i unutar jednog, rekao bih, sudbinskog osjećanja povijesnog trenutka, o **efikasnosti** socijalizma: o problemu dakle kako da pronađemo optimalne mogućnosti njegova funkcioniranja, a to znači funkcioniranja društvenog i osobnog života (privrednog, kulturnog). Pa, eto, meni se čini da se Lenjinova prisutnost (pouka, dakle, koju možemo iz njegova djelovanja izvući) ogleda upravo u **načelu efikasnosti**.

Bilo je tu već govora (u referatu Fuada Muhića) o pokušaju apsolutne racionalizacije i **apsolutne organizacije** države na temelju proleterskog uma, tj. **svijesti radničke klase** — da se izrazimo jednostavnim političkim jezikom — odnosno na temelju njezina marksističkog (ideološkog) rezimea. Svi znamo koliko je to bio, i jeste, dvosjekli mač, znamo kobnu povijest, i korekture koje je jedna druga svijest (naše avangarde u našoj zemlji) drugačije rezimirala na temelju drugih iskustava i unijela u klasu i u povijest putem nje.

Ta druga, nova iskustva, i druga nova relevantnost revolucionarnog subjekta, kao i društva na Zapadu kao objektu akcije, toliko su drugačiji da mi danas materiju ovog simpozija osjećam ipak kao »okrenutu prošlosti«, a čini mi se da je i tretiramo tako. I premda »tema« simpozija glasi »Lenjin i suvremenost«, imam dojam da se teško obraćamo najaktualnijoj suvremenosti. U tom pogledu kao da ne slijedimo etos i impetus Lenjinove revolucionarne misli. A pojava apsolutizacije unutar te same misli i konkretne akcije koje su ovdje bile spominjane (na X kongresu KPSS 1921. godine i sl.) ne bi nas trebale zbunjivati, kao što ih ne treba ni fetišizirati. Nije to učinila ni Rosa Luxemburg. Svi znamo njezine riječi: »(boliševici su) uistinu učinili ono što je u tako proketo teškim prilikama bilo potrebno učiniti«. — To je pri-

znanje upravo onoj efikasnosti koju smo spominjali, konkretnoj **funkcionalnosti** Lenjinove misli, i prakse naravno. Ona se već ranije bila očitovala u funkcionalnoj korespondenciji s povijesnim realitetima (koje u mnogočemu ni Rosa Luxemburg nije mogla shvatiti): u paroli »zemlja seljacima«, u nacionalnom pitanju, pa kasnije u »novoj ekonomskoj politici«, i u nebrojenom mnoštvu drugih primjera, u kojima se pokazala Lenjinova izvanredna **moć adaptacije**. To je bila prava revolucionarna sposobnost **zapažanja** biti konfliktnih situacija koje su nastale, i sposobnost **adaptiranja** toj njihovoj biti koja se u ubrzanom povijesnom kretanju brzo mijenjala. Radi čega je ta sposobnost adaptiranja bila prijeko potrebna? Radi što jednostavnijeg razrješenja tih konflikata. Ali kao što je u toj efikasnoj i dinamičnoj korespondenciji s povijesnim **realitetima**, s konkretnim **iskustvima** dakle, aktualnost Lenjina danas, sigurno je da je u onim »prokleta teškim prilikama« ideja **apsolutne organizacije** (tj. diktature proletarijata) bila također efikasna i povijesno u tom trenutku i u tim prilikama opravdana. Drugo je pitanje ukoliko je ona opravdana u drugim prilikama, i kako bi Lenjin na te druge prilike reagirao. Ne samo pojave NEP-a, nego i nebrojeno mnoštvo drugih Lenjinovih reakcija govore nam kako bi detaljan »imaginarni ekspresionizam« uspio ako bismo ga danas s najvećom akribijom pokušali provesti.

Jedan još aktualniji citat Rose Luxemburg naveo sam nedavno u jednom svom osvrtu (u »Kritici«, br. 10, 1970), a bio je već spominjan i na ovom našem simpoziju. To je ona poznata aforistička aluzija koja nam veoma pregnantno prenosi njezino **određenje socijalističke demokracije**, a kako se radi o formulaciji koja je došla iz zapadnog ambijenta, iz drugačijih »okolnosti« dakle, ona i za naše današnje iskustvo ima nesumljivo simptomatično značenje. Taj citat glasi: »**Sloboda samo za pristalice vlade, samo za članove neke stranke — ma koliko oni bili brojni — nije sloboda. Sloboda je uvijek sloboda onoga tko misli drugačije**« (Die russische Revolution). Aktualnost tog određenja dopire do same biti današnje situacije na Zapadu i na Istoku, i do uzroka naših mnogih neuspjeha.

Ta je misao i ta je definicija slobode (slobode u socijalizmu, nota bene) izravno upravljanje protiv apsolutne organizacije društva. To je ujedno kritika jednog konkretnog oblika diktature proletarijata u jednom konkretnom trenutku unatoč razumijevanju za njezinu povijesnu nužnost, ali ako nam »imaginarni eksperiment« s Lenjinovom empirijom (ukoliko je on potreban možda baš u vezi sa stalnom opasnošću kanonizacije) ukaže na Lenjinovu fenomenalnu efikasnost, možemo s mnogo razloga pretpostaviti da bi upravo nužnost efikasnog funkcioniranja te države apsolutne racionalizacije u daljnjem razvoju ubrzo pokazala da je sam **pojam** (pa prema tome i praksa) apsolutne racionalizacije **contradictio in adjecto**. Ta bi nužnost ubrzo razorila i takvo shvaćanje organizacije, i sve konzekvence te organizacije: apriorno planira-

nje u prvom redu, centralizaciju uprave i sve što tvori kobnu neefikasnost dosadašnje povijesti socijalizma.

Zbog toga nije moguće zastati na citatu Rose Luxemburg, nego treba iz njega izvući stvarno **određenje slobode u socijalizmu**, a to znači određenje socijalističke demokracije, koja se sintagma ne smije razriješiti u novu contradictio in adjecto, nego u **komplementne pojmove**, i u sadržaje koji se kompletiraju i tako ostvaruju moderno shvaćanje čovjeka i njegova društvenog postojanja.

Ali, rekli smo već u početku, naš socijalizam (i svaki socijalizam) mora funkcionirati, i to bolje od kapitalizma, na planu moralnom, kulturnom, znanstvenom (a namjerno izostavljam privredni plan) — **ili to socijalizam neće biti**. Naravno Rosa Luxemburg je govorila o **slobodi**, a i mi smo — poslije povijesnih poticaja koje je unutar socijalizma dala upravo naša avangarda — u slobodu nekako zaljubljeni, ali ono što bi u daljnjem razvoju Lenjinove misli bilo razorilo »apsolutno racionalnu i organiziranu državu«, nije neka apstraktna ljubav prema slobodi (jer to je u onom klasnom meteu bila prilično relativna stvar), nego upravo činjenica što je **načelo efikasnosti nerazdvojno vezano uz načelo slobode**; sloboda uvjetuje svako djelotvorno funkcioniranje države, u njezinu makroaspektu i u njezinim mikrostrukturama. Jer, što je zapravo ta racionalna organizacija hegelijanske države, ta projekcija historijskog uma (pa bila to i svijest proletarijata), ako ne upravo **statička i sveobuhvatna amanacija**, konzekvencija jednog **trenutačnog** iskustva, dakle po definiciji prolaznog i podložnog brzom zastarivanju? Pa ako je ta projekcija koncentrirana u jednom žarištu (u žarištu moći), dobili smo nužno jednu statičku, dakle povijesnu, i nužno neracionalnu situaciju, koja će ubrzo pokazati svoje termidorsko lice. Naličje tog lica, ma kako ono bilo ovjenčano romantičnim nimbusom, odmah će se očitovati **neefikasnošću** čim revolucija prijeđe iz stadija destrukcije u stadij **konstrukcije**. Slobodna selekcija vrijednosti (u društvenim i privrednim projektima, u kadrovima itd.), dakle **slobodna kritika** preduvjet je svake konstrukcije. Ona je naime (izvan revolucionarnog razdoblja, dakle izvan »kritike oružjem«) u definiciji svake efikasnosti, pa naravno i socijalističke.

U našoj zemlji došlo je već pedesetih godina do inicijativa koje su otvorile nove mogućnosti kritici. To je nova epoha u socijalizmu, a ona je to zato što je slobodna kritika u razdoblju konstrukcije (tj. slobodan razgovor o projektima i o ličnostima) u funkciji selekcije i u definiciji svake djelotvornosti i napretka. Nema nikakvih drugih mogućnosti da se unutar socijalizma integriira **znanstvena revolucija**, čak niti u njezinu tehnološkom obliku; a pogotovu ne u njezinu humanističkom i kulturnom obliku. Svako je zaostajanje sudbonosno, a ono je to pogotovu kad je već i startna osnova zaostala i niska; tu se slobodna kritika, i to ona stvarna i organizirana, a ne ova naša današnja, javlja ne samo kao **preduvjet** svake stvarne funkcionalnosti naše reforme npr.

nego i **opstanka** socijalizma samog. Ona je, naime, preduvjet ne samo optimalne selekcije, nego i svake selekcije uopće.

Pa i same ove naše velike **korekture** koja se zove samoupravljanje. Nalazimo se pred temeljnim pitanjem: osigurati slobodu (ličnu, nacionalnu itd.), a prerasti ujedno s novim sadržajem formalnu demokraciju građanskog tipa. Samoupravljanje već je ukazalo na te nove sadržaje i pokrenulo psihološke i moralne mehanizme koji se narodu odsada mogu samo silom ili prevarom oteti. Svršeno je, dakle, s iluzijom **beskonfliktnog društva** i s utopijom apsolutne organizacije, sa sveznajućom moći Svetog Duha bilo koje vrste. Ostaje da se ispita: hoće li samoupravne vertikale (one koje još ni zamišljene nisu) zadovoljiti zahtjeve slobode u njezinim globalnim vizurama? Jesmo li, možda zaobišli problem formalne demokracije a da ga nismo ispunili socijalističkim sadržajem? Jesmo li samoupravno razrješavanje konflikata zadržali u **prizemlju** društvenog, privrednog itd. života, i za to prizemlje? A što je s globalnim linijama? Što se u nas razrješavalo na IV plenumu CK SKJ, a što na X sjednici CK SKH i na koji način? Je li taj način bio efikasan?

Drugim riječima, pitanje generalnih projekata i pravaca razvoja, pitanja same orijentacije socijalizma, u kulturi, u privredi, u moralnim problemima, pitanja etnogeneze i etnoegzistencije, moraju se razrješavati u konfliktima kristaliziranim oko tih generalnih pitanja, oko ideja i metoda dakle, i amortizirati u političkim institucijama koje će biti pod apsolutnom kontrolom javnosti. **Tu stoji i pada pojam i sadržaj socijalističke demokracije i socijalističke slobode.**

Ako načelo i empirija samoupravnosti i socijalističke demokracije uopće takvo globalno razrješavanje ne budu osigurali, značit će da nisu ispunili svoju funkciju. U tom slučaju neće biti ni prisutnosti Lenjinove misli među nama.

To je u svakom slučaju zadatak koji nam trenutačno predstoji; osigurati tu prisutnost upravo u što većoj povijesnoj funkcionalnosti socijalizma; ne samo u proizvodnji materijalnih vrijednosti, ali i u toj proizvodnji, premda nam se stvaranje onih drugih vrijednosti (kulturnih, moralnih itd.) za definiranje te funkcionalnosti čini primarnijim. No umjesto formalnog sagledavanja prioriteta, bit će uputnije promatrati totalitet društvenog života u njegovu dinamičkom kretanju prema višim oblicima.